

Розділ 2

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.921.6:347.937

У. Б. Воробель

ПОВЕРНЕННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМЕНШЕННЯМ РОЗМІРУ ПОЗОВНИХ ВИМОГ АБО ВНЕСЕННЯМ СУДОВОГО ЗБОРУ В БІЛЬШОМУ РОЗМІРІ, НІЖ УСТАНОВЛЕНО ЗАКОНОМ

Досліджено процесуальні особливості застосування такої підстави повернення судового збору, як зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом. Зокрема, на основі комплексного аналізу інституту повернення судового збору загалом та його окремої підстави акцентовано на спірних моментах правового регулювання повернення судового збору з цієї підстави.

Сформовано відповідні пропозиції до цивільного процесуального законодавства щодо усунення конфліктів та прогалин у правовому регулюванні повернення судового збору у зв'язку із зменшенням розміру позовних вимог або внесенням судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом.

Ключові слова: *позовні вимоги, судовий збір, повернення, цивільна справа, ухвала.*

Постановка проблеми. Конституційний Суд України, постановляючи Рішення у справі за конституційним зверненням асоціації «Дім авторів музики в Україні» щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку з положеннями пункту «г» частини першої статті 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 28 листопада 2013 року № 12-рп/2013, ствердив, що *сплата судового збору за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів є складовою доступу до правосуддя, який є елементом права особи на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України* [1].

Згодом Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) у Постанові «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних

справах» від 17.10.2014 року № 10, конкретизувавши це положення, зазначив, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (РИМ, 4.XI.1950), Рекомендація щодо заходів, які полегшують доступ до правосуддя № R (81) 7, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 року, та практика Європейського суду з прав людини під час застосування цієї Конвенції не визнають *необхідність сплати судових витрат обмеженням права доступу до суду*. Водночас, урахуовуючи положення п. 1 ст. 6 Конвенції та прецедентну практику Європейського суду з прав людини (зокрема рішення від 19 червня 2001 року у справі «Креуз проти Польщі» (Kreuz v. Poland)), сплата судових витрат не повинна перешкоджати доступу до суду, ускладнювати цей доступ таким чином і такою мірою, щоб завдати шкоди суті цього права, та має мати законну мету.

У зв'язку із цим при здійсненні правосуддя у цивільних справах суди повинні вирішувати питання, пов'язані з судовими витратами, у чіткій відповідності до законодавства України, забезпечуючи належний баланс між інтересами держави у стягненні судового збору за розгляд справ, з одного боку, та інтересами позивача (заявника) щодо можливості звернення до суду, з іншого [2, с. 6–7].

У науковій літературі неодноразово зазначалось, що такий баланс інтересів держави й особи може бути досягнуто шляхом запровадження системи інститутів, за допомогою яких сторони процесу зможуть уникати надмірного тягара судового збору (установлення верхнього ліміту, звільнення від сплати судового збору, зменшення його розміру, надання відстрочки чи розстрочки в його сплаті), наділення національних судових органів широкими дискреційними повноваженнями щодо їх застосування з урахуванням не лише фінансового критерію, а й «перспективності» справи на будь-якій стадії її розгляду [3, с. 202; 4, с. 196; 5, с. 119]. Видається, що певною мірою забезпеченню належного балансу інтересів цих суб'єктів сприятиме і законодавче гарантування у конкретно визначених випадках відшкодування позивачеві (заявнику) сплаченого ним судового збору в формі його повернення.

Стан дослідження. Зазначимо, що питання, які стосуються законодавчого визначення та практичного застосування інституту судових витрат, й, зокрема, судового збору як їх складової, завжди розглядалися науковою спільнотою. Дослідженню проблемних питань правового регулювання судового збору тією чи іншою мірою присвячували свої праці такі вчені, як: О. В. Богомол, С. С. Богля, В. В. Волік, В. В. Заборовський, О. В. Зварич, Р. В. Колосов, О. В. Опанасенко, Р. С. Притченко, Н. Ю. Сакара, М. В. Селіванов, Г. Я. Тріпільський,

О. І. Угриновська, Р. Ю. Ханік-Посполітак та ін. Однак більшість досліджень цих науковців проводилась у контексті аналізу судового збору крізь призму доступності правосуддя в цивільному процесі (доступності особи до реалізації фундаментального права на звернення до суду) і присвячувалась здебільшого загальним, базовим питанням цього інституту. На жаль, такі аспекти, як процесуальні особливості повернення судового збору у зв'язку із зменшенням розміру позовних вимог або внесенням судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом, не були розглянуті вченими-процесуалістами. Крім того, потрібно зважати, що з 1 вересня 2015 року ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», в котрій закріплені підстави повернення судового збору, діє в новій редакції. З огляду на це, доцільно проаналізувати правове регулювання інституту повернення судового збору в цивільному судочинстві України, зокрема повернення судового збору у зв'язку із зменшенням розміру позовних вимог або внесенням судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом.

Мета статті полягає у дослідженні й аналізі правового регулювання повернення судового збору у зв'язку із зменшенням розміру позовних вимог або внесенням судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом, висвітленні проблемних аспектів, які стосуються ефективності застосування окремих законодавчих положень, а також наданні пропозицій щодо шляхів їх усунення.

Виклад основних положень. У ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» [6] зазначено, коли сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила за ухвалою суду.

Перше, на чому потрібно акцентувати, – це те, що з аналізу підстав, передбачених ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», можна зробити висновок, що в цій нормі йдеться лише про повернення судового збору, сплаченого з *уже поданої до суду позовної заяви, заяви чи скарги*. Випадки ж, коли позивач сплатив судовий збір, але надалі не звернувся до суду з позовною заявою по захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, цією нормою не охоплюються.

По-друге, на що, зокрема, зауважує і Пленум ВССУ в своїй Постанові «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» від 17.10.2014 року № 10, перелік підстав повернення сплачених сум судового збору, передбачених ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», є вичерпним [2, с. 20]. Про вичерпність підстав як одну із характерних рис інституту повернення судового збору зазначає і Вищий господарський суд України у п. 5.1 своєї Постанови «Про деякі питання практики застосування розділу VI

Господарського процесуального кодексу України» від 21.02.2013 року № 7 [7]. Нам видається, що такий перелік є не лише вичерпним, але й не підлягає розширеному тлумаченню. Це зумовлено тим, що суд при вирішенні питань, пов'язаних із судовими витратами, повинен не лише забезпечити додержання інтересів позивача (заявника) у стягненні судового збору, але й одночасно захистити інтереси держави. Саме необхідність забезпечення належного балансу цих інтересів і не дає змоги суду виходити за чітко окреслені законодавцем межі, зокрема й у трактуванні підстав повернення судового збору.

Першою підставою повернення судового збору, яку законодавець закріпив у п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», є зменшення розміру позовних вимог або внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом. Отже, сплачена сума судового збору з цієї підстави може повертатись фактично у двох випадках: 1) у разі зменшення позивачем розміру позовних вимог або 2) у разі внесення судового збору в більшому розмірі.

Зменшення розміру позовних вимог належить до розпорядчих прав позивача і полягає у зміні позивачем ціни позову в межах первісно заявлених вимог. Зазначимо, що для повернення судового збору матиме значення лише зменшення розміру позовних вимог майнового характеру, для котрих є прямий взаємозв'язок між предметом спору і судовим збором, оскільки цей збір залежить від розміру заявлених вимог (ціни позову). Зміна ж кількісних показників у справах, які охоплюють вимоги немайнового характеру (наприклад, зменшення позивачем під час розгляду справи вимог немайнового характеру з трьох до однієї), має розцінюватись не як зменшення розміру позовних вимог, а як часткова відмова від позову, а саме як відмова від конкретної вимоги чи вимог.

З огляду на це, якщо в позовній заяві об'єднано дві або більше самостійні вимоги немайнового характеру, пов'язані між собою, і судовий збір сплачено окремо з кожної із таких вимог (або загальною сумою), наприклад, за вимогами про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дитини, а під час розгляду справи позивач відмовиться від однієї з них (наприклад, про визначення місця проживання дитини), то така відмова не спричинятиме виникнення у позивача права на повернення суми судового збору, пропорційного розміру зменшення кількості позовних вимог.

Це ж відбуватиметься у так званих змішаних позовах, де є дві чи більше неоднорідні позовні вимоги. Оскільки за подання заяви, що одночасно має майновий та немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та

немайнового характеру, то відмова від однієї з таких вимог, що візуально відобразатиметься у зменшенні кількісних показників позовної заяви, не даватиме підстав для застосування інституту повернення судового збору відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір». Змодельуємо ситуацію: позивач у позові заявив три вимоги: про застосування права на відповідь, про спростування недостовірної інформації (обидві вимоги немайнового характеру, судовий збір з яких справлятиметься за ставкою по 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб) та відшкодування моральної шкоди (це вимога майнового характеру, судовий збір з якої справлятиметься за ставкою 1,5 відсотка ціни позову, але не менше 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб). Отже, судовий збір за цю позовну заяву становитиме сума трьох зазначених параметрів. Під час розгляду справи позивач з особистих міркувань відмовився від такої вимоги, як застосування права на відповідь. Може видатись, що позивач зменшив розмір позовних вимог, але насправді позивач лише зменшив кількість своїх вимог, але аж ніяк не ціну первісно заявлених вимог, адже не можна зменшити те, що не підлягає вартісній оцінці, а саме такими за своєю природою є вимоги немайнового характеру. Тому, хоча позивач і зменшив кількість своїх вимог, але право на повернення судового збору (0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб) у зв'язку з цим у нього не виникатиме.

Може виникнути і протилежна ситуація, коли позивач із тих чи інших причин виявить бажання відмовитись від вимоги майнового характеру (в нашій фабулі – це вимога про відшкодування моральної шкоди). Здавалось б, у разі відмови позивачем від вимоги, яка підлягає грошовій оцінці, і, розмір котрої безпосередньо впливає на величину судового збору, позивачу б належало повернення судового збору. Однак, оскільки тут ідеться не про зменшення розміру позовних вимог, а про відмову від неї (часткову відмову від позову), то і правила регулювання повернення судового збору застосовуватимуться інші, а зокрема, п. 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», який чітко прописує, що у випадку закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову, позивач не набуває права на повернення судового збору.

Вважаємо, що у позивача за вказаною фабулою може виникнути право на повернення судового збору згідно з п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», але лише тоді, коли його відмова від частини матеріально-правової вимоги буде заявлена в межах цієї вимоги (наприклад, коли позивач заявив первісну вимогу про відшкодування моральної шкоди у розмірі 10 000 грн, а згодом відмовився

від 7 000 грн і надалі проситиме компенсувати йому моральну шкоду в розмірі 3 000 грн).

Внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом, можливе тоді, коли позивач допустив арифметичну помилку під час визначення суми судового збору, який справляється за подання конкретної вимоги (неправильно порахував), або ж коли на момент пред'явлення позову встановити точну ціну позову неможливо і, згідно з ч. 2 ст. 80 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [8], розмір судового збору попередньо визначив суд, а в процесі розгляду справи з остаточним встановленням ціни позову (дійсну вартість спірного майна) судом було стверджено, що сплачена сума судового збору перевищує ту, яку необхідно було б насправді сплатити.

О. В. Богомол, аналізуючи інститут повернення судового збору в господарському судочинстві, вважає, що, оскільки така ситуація не вимагає від господарського суду вчинення юридично значущих дій й пояснюється лише помилкою сторони, то ця підстава є справедливою і судовий збір у частині, сплаченій надмірно, підлягає поверненню [9, с. 56].

У науковій літературі до такої підстави повернення судового збору, як зменшення розміру позовних вимог є доволі негативне ставлення. Так, досліджуючи особливості захисту прав суб'єктів господарювання в господарських судах України, С. С. Боровик наголошував, що законодавець слушно передбачив положення, згідно з яким, у разі зменшення позовних вимог у процесі розгляду справи внесений судовий збір (на той час державне мито) не повертається. Він вважає, що таке правило закріплене для того, щоб попередити безпідставне і необгрунтоване завищення ціни позову при зверненні до суду, воно є своєрідною санкцією за звернення до суду з недостатньо обгрунтованими вимогами [10, с. 114].

О. В. Богомол теж вважає, що зменшення розміру позовних вимог не повинно бути підставою для повернення судового збору. Свою позицію вона обгрунтовує тим, що після порушення провадження господарський суд розглядає справу по суті та досліджує докази, які стосуються предмета позову. А, згідно з ч. 6 ст. 22 ГПК України, господарський суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем, якщо ці дії суперечать законодавству або порушують чий-небудь права й охоронювані законом інтереси. Через те, що при поданні заяви про зменшення розміру позовних вимог господарський суд зобов'язаний перевірити законність вимог позивача та надати правову оцінку його діям, ця підстава

повинна бути виключена з переліку випадків повернення судового збору [9, с. 55–56].

Значимо, що спроби обґрунтування доцільності скасування такої підстави повернення судового збору, як зменшення розміру позовних вимог, були зроблені й на законодавчому рівні. Так, 2013 року був внесений на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування повернення судового збору» від 07.02.2013 року № 2231, в якому зазначалось, що повернення судового збору у зв'язку зі зменшенням позивачем розміру судового збору слід визнати невинуватим та таким, що не відповідає принципу справедливості та ефективності витрачання бюджетних коштів. Суть обґрунтування позиції автор законопроекту зводиться до того, що, оскільки суди прийняли до провадження подані позивачами заяви, а відповідно вчинили належні дії щодо підготовки і, переважно, розгляду справи, то й об'єкт справляння судового збору, як він передбачений Законом, виник.

Окрім того, на його думку, це, зокрема, використовують недобросовісні заявники, які, ініціюючи судові провадження, спершу заявляють необґрунтовано завищену ціну позову, а під час судового розгляду, дійшовши висновку про безперспективність позову, подають заяви про зменшення розміру позовних вимог або про відмову від позову і претендують на повернення судових витрат [11].

У цьому питанні видається більш слушною позиція Головного науково-експертного управління (надалі – Управління), висловлена у його Висновку на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування повернення судового збору».

Управління не підтримало позицію автора законопроекту, з огляду на суперечність логіці, закладеній у законопроекті, за якою розгляд судових справ має фінансуватися сторонами відповідного спору, вимогам ст. 130 Конституції України, за якою держава забезпечує фінансування та належні умови функціонування судів і діяльності суддів. Окрім того, те, що розмір судового збору визначається незалежно від реальних витрат на проведення судового розгляду, визнано й у ст. 3 «Об'єкти справляння судового збору» Закону України «Про судовий збір», а об'єктом судового збору є подання до суду певного документа, а не витрати на проведення судового розгляду за конкретною справою.

Також Управління зауважує, що розуміння безперспективності позову не завжди пов'язане з недобросовісністю позивача, а тому позбавлення права на повернення судового збору всіх позивачів через

можливі зловживання правом окремих із них радше не може бути виправданим. Мало того, Управління дотримується позиції, що позбавлення права на повернення судового збору добросовісних позивачів – фізичних осіб не повною мірою узгоджується з вимогами ч. 3 ст. 22 Конституції України, за якою при внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод [12].

Окрім того, таке правове регулювання питання у разі прийняття законопроекту може призвести до збільшення навантаження на суд, оскільки позивач втрачатиме певний матеріальний стимул до завершення судового процесу до прийняття остаточного рішення за справою, оскільки судовий збір йому не повертатиметься.

Водночас Управління слушно акцентує, що у разі зменшення розміру позовних вимог доцільніше говорити не про повернення всього судового збору, а про повернення його частини пропорційно зменшенню вимог, а з метою запобігання зловживанню правом пропонує надати право суду в цих випадках зменшувати суму судового збору, яка має повертатися позивачу, або відмовляти у його поверненні.

На підставі наведених аргументів Управління рекомендувало повернути проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування повернення судового збору» на доопрацювання суб'єкту права законодавчої ініціативи з урахуванням висловлених зауважень та пропозицій [13].

У контексті наведених Управлінням аргументів зазначимо, що ВССУ у п. 50 Постанови «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» від 17.10.2014 року № 10, акцентує, що зменшення позивачем розміру позовних вимог є підставою для повернення йому тільки сплаченої суми судового збору згідно з п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», а не інших судових витрат, які в такому разі у відповідній частині покладаються на позивача [2, с. 20].

Зазначимо, що тенденція до залишення обставин, які передбачені п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», серед підстав повернення судового збору збережеться і надалі, принаймні деякі положення цієї норми. Зокрема, у ч. 2 ст. 177 проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 6232 зазначено, що, коли визначена позивачем ціна позову вочевидь не відповідає дійсній вартості спірного майна або на момент пред'явлення позову встановити точну його ціну неможливо, розмір судового збору

попередньо визначає суд з наступним стягненням недоплаченого або з поверненням переплаченого судового збору відповідно до ціни позову, встановленої судом при вирішенні справи [14].

У контексті п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» потрібно проаналізувати та чітко окреслити положення ще одного спірного питання. ВССУ в п. 5 Постанови «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» від 17.10.2014 року № 10 слушно зазначає, що ч. 1 ст. 9 Закону України «Про судовий збір» передбачено сплату судового збору за місцем розгляду справи із зарахуванням його до спеціального фонду Державного бюджету України. Водночас місце розгляду справи судом визначається відповідно до вимог закону, зокрема ст.ст. 107–114, 251, 257, 260, 269, 287, 291, 323, 363, 389¹, 389⁷, 392, 400 ЦПК України.

Також ВССУ передбачає, що у разі сплати судового збору не за місцем розгляду справи, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху та пропонує сплатити судовий збір до бюджету за місцем розгляду справи (ст. 121 ЦПК України) й одночасно цією ж ухвалою відповідно до «Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного або місцевого бюджетів», затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 787 від 03.09.2013 року та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 25.09.2013 року за № 1650/24182 (далі – Порядок) [15], вирішує питання про повернення помилково сплаченого судового збору [2, с. 8].

Зауважимо, що ВССУ це положення фактично продублював і у п. 44 Постанови «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» від 17.10.2014 року № 10, зазначивши, що питання щодо повернення сплаченої суми судового збору в будь-якому разі вирішується судом, який вирішував питання, пов'язані з відкриттям провадження у справі, чи розглядав справу, навіть якщо таку сплату помилково здійснено не за місцем розгляду справи [2, с. 21].

Вважаємо, що запропонований ВССУ механізм повернення судового збору в разі його сплати не за місцем розгляду справи виходить за межі чинного законодавчого врегулювання інституту повернення судового збору, чим фактично орган судової гілки влади допустив зайву нормотворчість.

Наказом Міністерства фінансів України «Порядок повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного або місцевого бюджетів» від 03.09.2013 року № 787 та ст. 7 Закону України «Про судовий збір» чітко розмежовано два способи повернення судового збору, що відрізняються умовами та процедурою залежно від

того, чи позивачем (заявником, скаржником) було фактично реалізовано право на звернення до суду із позовною заявою (заявою чи скаргою) після сплати ним судового збору.

Так, у разі сплати судового збору без подальшого звернення до суду центральним суб'єктом, до компетенції якого належить розгляд та вирішення питання про повернення судового збору, є відповідне територіальне управління Державної судової адміністрації України (п. 5 Порядку). Саме воно виконує всі необхідні дії для вирішення цього питання та надає документ (подання), в якому зазначає, що вважає за можливе повернення платнику коштів сплаченого судового збору згідно з платіжним дорученням, що були зараховані до Державного бюджету України.

У разі повернення судового збору, сплаченого з поданої до суду позовної заяви, заяви чи скарги, тобто у випадку реалізації позивачем (заявником, скаржником) права на звернення до суду, вирішенням цього питання займається суд, котрий у разі підтвердження наявності встановлених ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» підстав повернення судового збору, постановляє відповідний процесуальний документ (відповідно до п. 42 Постанови ВССУ «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» від 17.10.2014 року № 10 про таке повернення зазначається у: резолютивній частині судового рішення, яким закінчується розгляд справи по суті (водночас у його мотивувальній частині наводяться підстави повернення сум судового збору згідно із Законом України «Про судовий збір»); ухвалі про повернення сум судового збору, постановленій як окремий процесуальний документ [2, с. 20]).

ВССУ ж у разі сплати судового збору не за місцем розгляду справи пропонує суду постановляти ухвалу про залишення заяви без руху та у ній же відповідно до «Порядку повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного або місцевого бюджетів», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 03.09.2013 р., вирішувати питання про повернення помилково сплаченого судового збору. Виникає низка питань, зокрема, а на якій підставі суд має повернути платнику судовий збір, якщо ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» не передбачено такої підстави, як сплата судового збору не за місцем розгляду справи? Чи можна трактувати сплату судового збору не за місцем розгляду справи, як внесення судового збору в більшому розмірі, ніж встановлено законом? Видається, що на ці два запитання відповідь буде неоднаковою. Суд не має права повернути судовий збір платнику в разі сплати ним судового збору не за місцем розгляду справи, оскільки, як зазначалося, такий перелік є ви-

черпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Таку обставину не можна й трактувати як внесення судового збору в більшому розмірі, адже у разі сплати судового збору не за місцем розгляду справи платником порушено правила щодо територіальності, а не стосовно визначення величини його суми.

Видається не зрозумілим і те, як суд у разі сплати судового збору не за місцем розгляду справи має в ухвалі про залишення заяви без руху вирішити питання про повернення помилково сплаченого судового збору, кошти з якого надійшли на казначейський рахунок за банківськими реквізитами іншого суду і котрі після їх зарахування до спеціального фонду повертаються до цього ж суду, фактично втручаючись у діяльність іншого суду.

Вважаємо, що, вирішуючи цю ситуацію, потрібно зважати на те, що ухвала про залишення заяви без руху, по-перше, завжди стосуватиметься порушень, власне, умов реалізації права на звернення до суду, зокрема таких, як: недотримання правил підсудності чи сплати судового збору, наявність огріхів у змісті позовної заяви чи процедури її подання тощо; по-друге, така ухвала постановляється у разі можливості відкриття провадження саме у цій справі після усунених недоліків, виявлених судом; по-третє, суд, який установив такі недоліки, не може втручатись навіть із метою усунення їх наслідків для позивача, заявника чи скаржника у діяльність іншого суду. В запропонованому ж способі вирішення наведеної ситуації ВССУ пропонує суду, до якого подана позовна заява, заява чи скарга і який вирішує питання про відкриття провадження у справі, вирішити питання про повернення суми судового збору, котра зарахована на казначейський рахунок за банківськими реквізитами іншого суду.

Окрім того, пропозиція ВССУ не узгоджується з нормами чинного законодавства у питанні суб'єкта ініціювання розгляду питання про повернення судового збору: ВССУ вважає, що таким ініціатором має бути суддя, а у ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» чітко вказано, що ініціатором розгляду цього питання має бути платник судового збору (в нормі дослівно зазначається: сплачена сума судового збору повертається за клопотанням особи, яка його сплатила).

На нашу думку, оплата судового збору у відповідному розмірі й з дотриманням територіальних правил її здійснення належить до умов реалізації права на звернення до суду, а відповідно у разі її недотримання мають наставати чітко прописані наслідки невиконання такої умови. З огляду на це, пропонуємо у законодавстві передбачити право суду в разі виявлення судом факту порушення платником правил

справляння судового збору за територіальною належністю (сплата судового збору не за місцем розгляду справи) до відкриття провадження у справі постановляти ухвалу про залишення заяви без руху, вказавши, що заява буде прийнята до розгляду після усунення зазначених недоліків (сплати судового збору за місцем розгляду справи). Питання ж про повернення судового збору, що вже був сплачений на казначейський рахунок за банківськими реквізитами іншого суду, має вирішувати відповідне територіальне управління Державної судової адміністрації України, адже фактично подання до суду позовної заяви, заяви чи скарги, на рахунки котрого і був зарахований за них судовий збір, не відбулося.

У разі встановлення цього недоліку після відкриття провадження у справі, вважаємо, це не мало б мати для справи жодного значення, хоча б з огляду на те, що, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про судовий збір», суд перед відкриттям (порушенням) провадження у справі, прийняттям до розгляду заяв (скарг) перевіряє зарахування судового збору до спеціального фонду Державного бюджету України. Тому, якщо суд не спромігся виконати покладений на нього обов'язок у цьому питанні й допустив помилку, то розгляд справи мав би продовжуватися навіть тоді, коли судовий збір за подання позовної заяви, заяви чи скарги був зарахований до іншого суду.

Висновки. Проаналізувавши підстави, передбачені ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», можна стверджувати, що в цій нормі йдеться лише про повернення судового збору, сплаченого з *уже поданої до суду* позовної заяви, заяви чи скарги. Випадки ж, коли позивач сплатив судовий збір, але надалі не звернувся до суду з позовною заявою по захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, цією нормою не охоплюються.

Перелік підстав повернення сплачених сум судового збору, передбачених ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», є не лише вичерпним, але й не підлягає розширеному тлумаченню. Це, зокрема, зумовлено тим, що суд під час вирішення питань, пов'язаних із судовими витратами, повинен не тільки забезпечити додержання інтересів позивача (заявника) у стягненні судового збору, але й одночасно захистити інтереси держави.

Сплачена сума судового збору з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір», може повертатись фактично у двох випадках: 1) у разі зменшення позивачем розміру позовних вимог або 2) у разі внесення судового збору в більшому розмірі.

Для повернення судового збору матиме значення лише зменшення розміру позовних вимог майнового характеру, для котрих

є прямий взаємозв'язок між предметом спору і судовим збором, оскільки цей збір залежить від розміру заявлених вимог (ціни позову). Зміна ж кількісних показників у справах, які охоплюють вимоги немайнового характеру (наприклад, зменшення позивачем під час розгляду справи вимог немайнового характеру з трьох до однієї), має розцінюватись не як зменшення розміру позовних вимог, а як часткова відмова від позову, а саме як відмова від конкретної вимоги чи вимог.

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням асоціації «Дім авторів музики в Україні» щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку з положеннями пункту «г» частини першої статті 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 28 листопада 2013 року № 12-рп/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-13/conv>

2. Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах: Постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 10 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 6 (21). – С. 6–23.

3. Коваленко Т. С. Сутність та функції судових витрат у господарському процесі / Т. С. Коваленко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1062. Серія «ПРАВО». – 2013. – Вип. 14. – С. 201–203.

4. Сакара Н. Ю. Інститут судового збору в практиці Європейського суду з прав людини / Н. Ю. Сакара // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – Вип. 35. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 192–196.

5. Ханік-Посполітак Р. Ю. Доступність правосуддя в цивільному процесі в контексті Закону України «Про судовий збір» / Р. Ю. Ханік-Посполітак // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2012. – Т. 129. – С. 117–121.

6. Про судовий збір: Закон України від 08 липня 2011 року № 3674-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.

7. Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України: Постанова Вишого господарського суду України від 21 лютого 2013 року № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va007600-13>

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42, 42. – Ст. 492.

9. Богомол О. В. Судові витрати у господарському судочинстві України: монографія / О. В. Богомол. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 168 с.
10. Захист прав суб'єктів господарювання в арбітражних судах України / С. С. Боровик, В. В. Джузь, С. М. Мудрий. – К.: Оріяни, 2001. – 228 с.
11. Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування повернення судового збору від 07 лютого 2013 року № 2231 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45694
12. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
13. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування повернення судового збору» (реєстр. № 2231 від 07.02.2013 р., внесений народним депутатом України В. А. Атрошенко) від 20.03.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45694
14. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Проект Закону України р. № 6232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
15. Порядок повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до державного та місцевих бюджетів: Наказ Міністерства фінансів України від 03.09.2013 р. № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1650-13>

Воробель У. Б. Возвращение судебного сбора в связи с уменьшением размера исковых требований или внесением судебного сбора в большем размере, чем установлено законом

Исследуются процессуальные особенности применения таких оснований возвращения судебного сбора, как уменьшение размера исковых требований или внесение судебного сбора в большем размере, чем установлено законом. В частности, вследствие комплексного анализа института возвращения судебного сбора в целом и на его отдельном основании сосредоточено внимание на спорных моментах правового регулирования возвращения судебного сбора именно на этом основании.

Выработаны соответствующие предложения к гражданскому процессуальному законодательству касательно устранения конфликтов и пробелов в правовом регулировании возвращения судебного сбора в связи с уменьшением размера исковых требований или внесением судебного сбора в большем размере, чем это установлено законом.

Ключевые слова: *исковые требования, судебный сбор, возвращение, гражданское дело, постановление.*

Vorobel U. B. Reimbursement of court fee on the basis of reduction of the claim demands scope or payment of court fee in a larger than established by law amount

The procedural peculiarities for the application of such a basis for the reimbursement of a court fee as a reduction in the amount of claims or the imposition of a court fee in excess of the amount established by law have been researched. In particular, attention has been focused on the disputable moments of legal regulation of the reimbursement of the court fee on the basis of a comprehensive and systematic analysis of the institute for the reimbursement of the court fee as a whole and its separate grounds.

On the basis of the analysis of the grounds provided for in Part 1 of Art. 7 of the Law of Ukraine «On court fee», it has been found that this norm refers only to the reimbursement of the court fee paid from the claim, application or complaint already filed in court. However, cases, when the plaintiff had already paid the court fee, but did not yet file in the court claim for the protection of violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests, do not belong to the scope of this norm.

The author of the scientific study argues that the list of grounds for the return of the amounts of court fees provided for in Part 1 of Art. 7 of the Law of Ukraine «On court fee» is not only exhaustive, but also not subject to broad interpretation.

This statement can be explained in particular by the fact that the court, while resolving issues related to court expenses, has a duty not only to ensure the observance of the interests of the plaintiff (the applicant) to recover the court fee, but also to protect the interests of the state, at the same time.

It has been found that the sum of the court fee, paid on the basis provided for in clause 1 part 1 of Art. 7 of the Law of Ukraine «On court fee» may be returned in fact only in two cases: 1) if the plaintiff reduces the amount of claims or 2) in the event of a court fee being imposed in a larger amount.

The reduce of the size of proprietary claims only can be sufficient for the reimbursement of a court fee, because there is a direct relationship between the subject matter of the dispute and the court fee in such case, since this fee depends on the size of the declared claims (the price of the claim).

The change in the quantitative indicators in cases involving non-property claims (for example, the reduction by the plaintiff in the trials of claims of non-property nature from three to one) should be seen not as a reduction in the amount of claims, but as a partial waiver of the claim, namely, a refusal from a specific claim or several claims.

Proposals for civil procedural legislation on elimination of conflicts and gaps in the legal regulation of the reimbursement of court fees on the basis of the amount of claims reduction or the imposition of court fees in excess of the amount established by law, have been developed.

Key words: claim demands, court fee, reimbursement, civil case, court decree.

Стаття надійшла 28 серпня 2017 р.